

Het 'global city'-debat over sociale ongelijkheid ontrafeld¹

Een analyse van loonverschillen op bedrijfsniveau in Amsterdam en Rotterdam

Jack Burgers & Jeroen van der Waal

Gepubliceerd in: Sociologie. Vol. 3 (4), 427-48

1. Lokale sociaal-economische gevolgen van mondialisering: polarisering of upgrading?

De sociale gevolgen van mondialisering zijn zonder twijfel een van de meest bediscussieerde onderwerpen in de sociale wetenschappen gedurende de afgelopen decennia (vgl. Burgers, 2006a en b; Wilterdink, 2006). En het ziet er niet naar uit dat dit in de nabije toekomst zal veranderen want dit thema is een belangrijke plaats toebedacht op de sociologische onderzoeksagenda (vgl. Engbersen & De Haan, 2006). Dat is ook niet zo vreemd, want ondanks de enorme aandacht die mondialisering alweer geruime tijd krijgt, is het nog lang niet duidelijk welke nu precies de gevolgen ervan zijn. Daar zijn minstens twee redenen voor aan te geven.

De eerste is dat hoewel – of misschien juist wel *omdat* – het begrip zich in een grote belangstelling mag verheugen, het doorgaans weinig precies wordt ingevuld waardoor er zo-wat alles mee in verband kan worden gebracht. Een sprekend voorbeeld hiervan vinden we bij Bauman (1998), die er op wijst dat het bij 'mondialisering' om een vaag en inflatoir begrip gaat, maar daar zelf niet veel verandering in brengt door er de wel erg algemene inhoud van 'time-space compression'² aan te geven (Bauman, 1998: 2). Vervolgens verbindt hij er dan een veelheid van – zonder uitzondering vaak als negatief ervaren – verschijnselen mee, variërend van illegale migratie, het opsluiten van grote delen van de onderklasse tot het ontstaan van 'gated communities'.

De tweede reden is, dat mondialisering geen eendimensionaal verschijnsel is, maar verschillende facetten kent. Waar er bijvoorbeeld op het gebied van de economie duidelijke manifestaties zijn van mondialisering of op z'n minst van voortgaande geografische schaalvergroting, is het veel minder duidelijk of dat ook geldt in politiek en cultureel opzicht (vgl. Held & McGrew, 2002). Wordt de rol van nationale staten minder belangrijk, of verandert die alleen maar van aard zonder aan belang in te boeten (vgl. Sassen, 2006c)? Eroderen lokale culturen als gevolg van mondialisering of worden zij juist versterkt door de beschikbaarheid van nieuwe technologieën die deze culturen meer en intensiever kunnen reproduceren? Afhankelijk van het aspect dat bekeken wordt, kunnen er vele maatschappelijke ontwikkelingen mee verbonden worden.

Zelfs meer empirisch toegespitste analyses van de gevolgen van mondialisering laten een grote variëteit aan onderzoeksuitkomsten zien. Dat geldt bijvoorbeeld voor het terrein van de stadsstudies, waar inmiddels al jaren een discussie wordt gevoerd over de vraag of de mondialisering van stedelijke economieën tot meer of minder lokale sociale ongelijkheid leidt. De discussie op dit terrein is vooral ingezet door Saskia Sassen (1991; 2001) boek "The Global City". Sassen beweert in essentie dat de arbeidsmarkt van 'global cities'³ gekenmerkt wordt door een gepolariseerde structuur waardoor de ongelijkheid in die steden groot is.

Het werk van Sassen heeft veel empirisch onderzoek gegenereerd. Een deel daarvan is kritisch van aard over haar these van de sociale polarisering. In deze kritische beschouwingen is de stelling naar voren gebracht dat stedelijke economieën niet zozeer aan polarisering, maar aan 'upgrading' onderhevig zijn. Dat wil zeggen dat er juist banen aan de onderkant van de arbeidsmarkt verdwijnen in plaats van bijkomen, zoals Sassen's theorie het wil. Een toename van banen, zo luidt deze kritiek, zien we alleen aan de bovenkant van de arbeidsmarkt (vgl. Hamnett, 1994; 1996; Waldinger, 1996).

Inmiddels is er een groot aantal studies beschikbaar van steden over nagenoeg de hele wereld (zie b.v. Brenner & Keil, 2006: 78-79) die zich richten op de vraag of er nu sprake is van polarisering dan wel *upgrading* als gevolg van de mondialisering van de economie. Voor het overgrote deel dragen die studies het karakter van – al dan niet vergelijkende – analyses van stedelijke arbeidsmarkten. Ook Nederlandse steden zijn in dit verband onderwerp van onderzoek geweest (vgl. o.m. Burgers, 1996; Kloosterman, 1996; Burgers & Musterd, 2002). Het probleem is echter dat in deze studies aanwijzingen zijn gevonden voor zowel het ene als het andere gezichtspunt, en soms zelfs voor beide tegelijk⁴. Met andere woorden: de discussie of er al dan geen polarisering plaats vindt in grootstedelijke economieën is nog allerminst beslecht. En wat de rol van mondialisering in deze is, blijft dientengevolge al helemaal onduidelijk.

Gegeven de grote hoeveelheid beschikbare publicaties kan bezwaarlijk volgehouden worden dat deze patstelling toegeschreven moet worden aan een gebrek aan casestudies. In deze bijdrage zullen we laten zien dat het probleem veel meer schuilt in theoretische en conceptuele onduidelijkheid en, als gevolg hiervan, het vaak verzamelen van gegevens die in principe niet geschikt zijn om antwoord te geven op de vraag of mondialisering van stedelijke economieën al dan niet gepaard gaat met polarisering. Gebruik makend van empirisch materiaal voor Amsterdam en Rotterdam, zullen we de these van Sassen over de sociale structuur van *global cities* toetsen op de manier en het niveau waarop dat moet gebeuren als we recht willen doen aan de *global city*-these zoals die door Sassen is ontwikkeld. De vraag die we willen beantwoorden luidt: hebben *global cities* een naar inkomen gepolariseerde arbeidsmarkt?

Om de valkuilen te vermijden waarin veel onderzoek is terecht gekomen dat door deze probleemstelling gedreven werd, zullen we in paragraaf 2 duidelijkheid verschaffen over een drietal zaken. De eerste is de vraag wat nu eigenlijk een *global city* is (paragraaf 2.1) en wat dat voor gevolgen heeft voor de onderzoekspraktijk rond de mondialisering van stedelijke economieën (paragraaf 2.2). De tweede betreft de operationalisering van ‘de mondialisering van stedelijke economieën’. In veel onderzoek wordt die – ook in het werk van Sassen zelf – min of meer gelijkgesteld aan de groei of de dominantie van de dienstensector, meer in het bijzonder die van de producentendienstverlening. Dit is, zullen we laten zien, een nogal dubieuze operationalisering (paragraaf 2.3). De derde betreft de eenheid van onderzoek. Waar de meeste studies de arbeidsmarkt van steden analyseren, is het aangewezen te kijken naar de interne arbeidsmarkten van al dan niet internationaal opererende bedrijven. Bedrijven, en niet steden zijn de actoren die mondialisering tot stand brengen (paragraaf 2.4). We zullen paragraaf 2 afsluiten (2.5) met de uitwerking van de centrale probleemstelling – hebben *global cities* een naar inkomen gepolariseerde arbeidsmarkt? – in een achttal hypothesen die we zullen toetsen, gebruik makend van data voor Amsterdamse en Rotterdamse bedrijven. De gebruikte data beschrijven we in paragraaf 3. In paragraaf 4 toetsen we de acht hypothesen en paragraaf 5 sluit concluderend af.

2. Mondialisering en stedelijke ongelijkheid: het debat teruggebracht tot acht basale hypothesen

2.1 *De global city als agens van mondialisering*

Voor Sassen zijn *global cities* onderdeel van een ‘nieuwe geografie’: die van de economische mondialisering. Sassen laat er geen twijfel over bestaan dat zij die mondialisering ziet als een

recent verschijnsel. Twee aspecten zijn voor haar van groot belang in dit verband. Het eerste is de liberalisering van de financiële markten, het tweede de grote vlucht die *foreign direct investment* heeft genomen. Dat laatste heeft vooral betrekking op het opzetten van complete productieprocessen door transnationale ondernemingen op die plaatsen en in die landen waar dat het meeste rendement oplevert. Deze beide aspecten hebben een probleem van regulering en controle geschapen. Waar bijvoorbeeld de valutakoersen eerder door samenwerkende nationale staten werden gereguleerd, is dat nu de markt geworden. *Global cities* zijn, als plaatsen waar de belangrijke financiële instituties gevestigd zijn, nu de nieuwe coördinatiepunten geworden. Maar ook bij de coördinatie van de nieuwe internationale arbeidsverdeling die het gevolg is van *foreign direct investment* spelen *global cities* een centrale rol. Transnationale ondernemingen zijn, aldus Sassen, voor de coördinatie van hun internationale netwerk van vestigingen steeds meer aangewezen op geavanceerde vormen van producentendienstverlening. Dit soort dienstverlening is in hoge mate geconcentreerd in *global cities*.

Belangrijk is, aldus Sassen, dat die steden geen ‘representanten’ van landen zijn, maar dat zij met andere *global cities* een netwerk vormen waarin de coördinatie van de mondiale economie is ingebed (2006a: xi). Londen, bijvoorbeeld, speelt daarin een belangrijkere rol dan op grond van de Britse nationale economie vermoed zou kunnen worden.

Vanwege deze nieuwe vorm van regulering en coördinatie heeft Sassen met de term ‘*global city*’ bewust een nieuw concept willen munten. De term ‘wereldsteden’ (‘*world cities*’) zou verwarrend werken omdat die al veel langer gebruikt wordt en vooral verwijst naar steden die dominant waren als hoofdsteden van politieke imperia. Soms zijn wereldsteden ook *global cities*, zoals in het geval van Londen. Maar niet alle wereldsteden zijn *global cities* – bijvoorbeeld in het geval van Berlijn. En omgekeerd zijn niet alle *global cities* ook wereldsteden, zoals in het geval van Miami. In het Nederlandse taalgebied is het onderscheid tussen *global*

city en *world city* lastig, omdat de term ‘*global city*’ zich anders dan als ‘wereldstad’, maar moeilijk laat vertalen.

In essentie vormen *global cities* een netwerk dat gesponnen wordt door de belangrijke instellingen die daar te vinden zijn: financiële instituties en andere vormen van geavanceerde dienstverlening. Belangrijk – we komen op dit punt nog terug – is dat *global cities* elkaar dus veel meer aanvullen dan elkaar beconcurreren (Sassen, 2006: 68-70; zie ook: Sassen, 1991; 2001) – zeker waar het de financiële dienstverlening betreft (Sassen, 1998: xxxv; 2006a: 132-33). De steeds internationaler wordende concurrentie – het aanspreken van locatievoordelen over steeds grotere geografische afstanden – heeft niet zozeer betrekking op *global cities*, maar wordt daar veel meer gecreëerd en vorm gegeven. Of, zoals Sassen als verduidelijkend voorbeeld aangeeft, de teloorgang van Detroit heeft te maken met het succes van New York als *global city*. De eens florerende autoindustrie in Detroit is door de mondiale arbeidsdeling van het productieproces in economisch slecht weer geraakt, terwijl New York juist floreert omdat daar sturing aan diezelfde internationale arbeidsdeling wordt gegeven. De coördinerende rol van *global cities* is niet gebaseerd op concurrentie, maar moet eerder vergeleken worden met die van staten die eerder onder het Bretton Woods regime samen de valutakoersen reguleerden. Ook daar was er sprake van wederzijdse aanvulling en niet van interstatelijke concurrentie.

Sassen formuleerde haar *global city*-theorie aanvankelijk voor de steden New York, Londen en Tokio (1991). In recente publicaties ziet zij deze rol inmiddels weggelegd voor zo’n 40 steden wereldwijd (Sassen, 2006a: 142; 2006c: 315). Die *global cities* worden gekenmerkt door een bipolaire sociale structuur die sterk verbonden is met de coördinerende rol die zij spelen. Deze rol wordt, behalve door de hoofdkwartieren van transnationale ondernemingen,

vooral vervuld door een beperkt aantal snel groeiende vormen van geavanceerde producentendienstverleners. Voor dit coördinatieproces zijn zowel veel hoogopgeleide en goed verdienende professionals nodig, als mensen die laagbetaald werk doen in allerlei vormen van zowel formele als informele dienstverlening aan producenten en consumenten als schoonmaak, beveiliging, catering, onderhoud, kinderopvang et cetera.

In vergelijking met de traditionele industriële stedelijke economieën waarin het aandeel van de middeninkomens in de loop van de tijd sterk toenam, kenmerkt de diensteneconomie die typerend is voor *global cities* zich door een oververtegenwoordiging van de hogere en lagere inkomenscategorieën. Vandaar dat de theorie van de *global city* ook wel *the theory of the declining middle* is genoemd (vgl. Fainstein, 2002). Dit aspect is, zoals we al opmerkten, het meest onderzochte in het empirisch onderzoek dat de *global city*-these heeft gegeneereerd (vgl. Burgers, 2006a en b).

Maar in de praktijk van dat onderzoek zijn er drie problemen die we in achtereenvolgende deelparagrafen aan de orde zullen stellen. In de eerste plaats het niet duidelijk onderscheiden tussen *global cities* en *non-global cities*; in de tweede plaats het gebruiken van het percentage werkgelegenheid in de commerciële dienstverlening als maatstaf van mondialisering van een stedelijke economie; en in de derde plaats het onderzoeken van integrale stedelijke arbeidsmarkten in plaats van te differentiëren naar al dan niet internationaal opererende bedrijvigheid.

2.2 De global city: reële entiteit of een perspectief?

In verreweg het grootste deel van het empirisch onderzoek naar sociale ongelijkheid in steden is het concept van de *global city* gebruikt als heuristisch principe. Dat wil zeggen dat het model van de *global city* minimaal als inspiratiebron gebruikt is bij, maar vaker nog getoetst is in onderzoek naar ongelijkheid in steden in het algemeen. Dat ligt niet voor de hand, gegeven de

recente claim van Sassen (2006a: 142; 2006c: 315) dat het gaat om een fenomeen dat beperkt is tot ongeveer 40 steden in de wereld. Daar moet meteen aan worden toegevoegd dat Sassen zelf in niet onbelangrijke mate heeft bijgedragen aan de onduidelijkheid of het concept van de *global city* als perspectief moet worden opgevat dan wel als een aanduiding van een beperkt aantal steden in de wereld. Hoewel haar uitspraak dat er wereldwijd ongeveer 40 *global cities* zijn suggereert dat we van doen hebben met een essentialistisch concept, spreekt zij soms ook over *global cities* alsof het een heuristische categorie is, een manier van kijken naar steden: “...an *analytical construct* [onze cursivering, JB/JvdW] that allows one to detect the global as it is filtered through the specifics of a place....” (Sassen, 2006b: x).

Het onderscheid tussen de *global city* als heuristisch perspectief of als reële categorie is van groot belang. Dat heeft voor alles te maken met de rol van internationale concurrentie. Zoals opgemerkt stelt Sassen dat *global cities* internationale concurrentie weliswaar ‘organiseren’ en ‘vorm geven’, maar daar zelf niet aan onderhevig zijn: *global cities* vormen een netwerk van elkaar complementerende en niet van elkaar beconcurrerende steden.

In de economische literatuur over mondialisering en loonongelijkheid is internationale concurrentie een sleutelvariabele. De centrale redenering daarbij is dat toegenomen internationale concurrentie leidt tot een *upgrading* van de banen- en beloningsstructuur in de geavanceerde economieën. Die economieën kunnen immers niet op prijs, maar alleen op kwaliteit en innovatief vermogen concurreren. En dat leidt dan onvermijdelijk tot *upgrading* van de arbeidsmarktstructuur (vgl. Dicken, 2003).

Maar, terugkerend naar de theorie van de *global city*, als *global cities* een aparte verzameling van onderling niet concurrerende maar veleer strategisch samenwerkende steden vormen, dan zou het kunnen zijn dat hun arbeidsmarkt en hun sociale structuur niet paradigmatisch zijn voor steden in het algemeen. Want *non-global cities* hebben volgens Sassen wel,

en ook nog in toenemende mate, te maken met internationale concurrentie. Het eerder aangehaalde voorbeeld van Detroit is volgens haar kenmerkend voor vele steden. De centralisering van de coördinatie van de mondiale economie in een beperkt aantal *global cities*, gaat ten koste van deze functies in *non-global cities* (Sassen, 1998: xxv; 2006a: 130; 2007: 112). Deze laatste komen hierdoor steeds sterker onder internationale concurrentiedruk te staan. Dat door de concentratie van deze coördinatiefuncties steden steeds sterker uit elkaar gaan lopen is inmiddels ook empirisch onderzocht – en bevestigd – door Neal (2008). Als gevolg daarvan zouden *global cities* een sociale structuur kunnen hebben die verschilt van die van *non-global cities*: een gepolariseerde structuur die wordt veroorzaakt door de coördinerende rol in de wereldeconomie vs. een *upgraded* arbeidsmarkt⁵ veroorzaakt door de – toenemende – internationale concurrentie.

Kortom: bij het vaststellen van de lokale gevolgen van mondialisering is het van belang een onderscheid te maken tussen *global cities* en *non-global cities* in plaats van de *global city* theorie te gebruiken als paradigma voor steden in het algemeen – de dominante praktijk in de stadsstudies. Die manier van doen kan een belangrijke reden zijn waarom empirisch onderzoek naar de gevolgen van mondialisering van stedelijke economieën uiteenlopende of zelfs tegenstrijdige resultaten oplevert.

Een andere reden is dat mondialisering in steden in belangrijke mate wordt gelijkgesteld aan, of geoperationaliseerd door economische herstructurering, dat wil zeggen, de opkomst van een diensteneconomie.

2.3 Mondialisering en economische herstructurering

Sassens theorie van de gepolariseerde arbeidsmarkt is nagenoeg geheel ontleend aan de kenmerken van de sector van de commerciële dienstverlening, zowel de producenten- als de consumentendiensten (vgl. Sassen, 2001). Dat is niet zo vreemd, want de concentratie van allerlei

vormen van commerciële dienstverlening is volgens Sassen (2001: 2006a), meer nog dan de aanwezigheid van de hoofdkantoren van transnationale ondernemingen, typerend voor het wezen en de functie van *global cities*. Die commerciële dienstensector wordt gekenmerkt door banen in zowel de hoge als lage inkomenscategorieën - kortom, door een gepolariseerde arbeidsmarktstructuur.

Maar het probleem is dat de transitie van een industriële naar een diensteneconomie een algemeen verschijnsel is in geavanceerde economieën en niet beperkt blijft tot een stuk of 40 *global cities*. In de sociologie is al in een vroeg stadium aandacht besteed aan de opkomst van de diensteneconomie, met name door Daniel Bell (1974) in zijn baanbrekende studie over de opkomst van de post-industriële samenleving. Mondialisering speelde daarin geen rol: in de 'subject index' ontbreken begrippen als '*globalization*' en '*internationalization*'. Recent is door economen (vgl. Krugman, 1994; 1996; Krugman & Lawrence, 1994) en ook weer door sociologen (vgl. Alderson (1999); Kollmeyer, in druk) empirisch onderzocht waar economische herstructurering door veroorzaakt wordt. In die studies wordt het gelijk van Bell bevestigd: in tegenstelling tot de momenteel wijd verbreide opvatting dat mondialisering de oorzaak is van economische herstructurering, blijken vooral processen als technologische vernieuwingen en veranderingen in de vraag van consumenten daaraan ten grondslag te liggen (vgl. ook Wilterdink & Van Heerikhuizen, 2007).

Het is echter denkbaar dat er in dit opzicht in *global cities* iets bijzonders aan de hand is en dat daar de dienstensector een andere achtergrond en andere gevolgen heeft dan in *non-global cities*. Als dat zo is, dan zou economische herstructurering in *global cities* tot een sterker gepolariseerde inkomensstructuur moeten leiden dan in *non-global cities* (vgl. Sassen, 2007: 117). Maar als de commerciële dienstensector in zowel *global cities* als *non-global cities* in dezelfde mate een gepolariseerde structuur te zien zou geven, kan mondialisering hiervoor

niet de verklaring zijn. Dan hebben we mogelijk vooral te maken met de al genoemde gevolgen van technologische vernieuwing en een veranderende vraag van (lokale) consumenten. Dit zou consistent zijn met een recente studie naar de oorzaak van toenemende sociale ongelijkheid in OECD-landen waaruit blijkt dat mondialiseringsprocessen als internationale handel, buitenlandse investeringen en immigratie hiervoor niet verantwoordelijk zijn, maar dat dit veroorzaakt wordt door endogene processen zoals de opkomst van de diensteneconomie en een stijgend aandeel vrouwen op de arbeidsmarkt (Nollmann, in voorbereiding).

Om duidelijkheid te krijgen in deze materie, moet het effect van de opkomst van een diensteneconomie op de beloningsstructuur in steden worden onderscheiden van het al dan niet hebben van de status van *global city*. Dat betekent dat er dus niet alleen onderscheiden moet worden naar *global city* status, maar daarbinnen ook naar economische sectoren. In het onderzoek geïnspireerd door de *global city*-these is dat niet de gewoonte: het wordt voor het overgrote deel gekenmerkt door analyses van de totale stedelijke arbeidsmarkt, waardoor sectorale verschillen uit het zicht verdwijnen doordat alle banen van alle bedrijven bij elkaar worden opgeteld. Behalve het probleem dat hierdoor geen onderscheid gemaakt kan worden naar het effect van *global city*-status en dat van de economische structuur, is er echter nog een theoretisch inhoudelijk argument om niet de steden als eenheid van onderzoek te nemen zoals te doen gebruikelijk is, maar veeleer de bedrijven die in steden gevestigd zijn.

2.4 De relevante onderzoekseenheden: bedrijven in plaats van steden

Alhoewel Sassen (2001: 350-351; 2006b: x) uitdrukkelijk heeft aangegeven dat de sturende en coördinerende functies van een *global city* niet *alle* economische activiteiten van die steden omvatten, is het zoals gezegd desondanks de praktijk in het onderzoek alle banen en niet slechts een segment hiervan mee te nemen in de analyse (zie b.v. Baum, 1997; Baum, 1999;

Hamnett, 1994; Hamnett, 1996; Tai, 2006; Walks, 2001). Maar de internationalisering van stedelijke economieën wordt niet door de steden – als bestuurlijke eenheden, als gemeenten – teweeg gebracht maar door de bedrijven die in die steden gevestigd zijn (vgl. Taylor, 2004). Dit impliceert ook dat wanneer men lokale gevolgen van mondialisering bestudeert, bedrijven en niet steden de relevante onderzoekseenheden zijn. De internationaal opererende bedrijven zijn immers de actoren die door middel van hun contacten en vestigingen steden met elkaar verknopen.

Zelfs in *global cities* zijn substantiële delen van de lokale economie niet internationaal van aard of afhankelijk van de mondiale economie (vgl. Persky & Wiewel, 1999). Dat geldt bijvoorbeeld voor delen van de detailhandel en allerlei vormen van publieke of niet-commerciële dienstverlening als onderwijs, gezondheidszorg en lokaal bestuur. Wanneer men de totale stedelijke arbeidsmarkt analyseert, vertoebelt het onderscheid tussen lokaal en internationaal opererende of relevante vormen van bedrijvigheid. En ook dat kan een reden zijn waarom onderzoek naar lokale sociale ongelijkheid als gevolg van de mondialisering van stedelijke economieën zulke wisselende en tegenstrijdige resultaten oplevert. Wanneer onderzoek zich zou richten op de beloningsstructuur van bedrijven die onderscheiden worden naar de mate waarin ze internationaal opereren of zijn bloot gesteld aan internationale concurrentie, kan direct worden vastgesteld welke de lokale effecten van mondialisering zijn.

Een dergelijke aanpak komt ook tegemoet aan een ernstig punt van kritiek dat is geformuleerd op de empirische onderbouwing van de theorie van de *global city*. Peter Taylor (2004) heeft op een overtuigende manier laten zien dat zelfs de centrale beweringen in de toonaangevende formuleringen van de *global city*-theorie – waaronder die van Sassen – niet empirisch onderbouwd zijn. Veel van de gegevens die worden gepresenteerd door auteurs als Sassen zijn op hun best illustraties van de theorie die wordt gepresenteerd, maar op geen en-

kele manier een bewijs van de stellingen die verkondigd worden. Dit punt is door Short et al. (1996) plastisch aangeduid als het ‘*dirty little secret*’ van de *global city*-theorie.

2.5 Een toets van de *global city*-these over sociale ongelijkheid: acht hypothesen

Bij een toets van de *global city*-theorie over sociale ongelijkheid in steden moet er dus een onderscheid worden gemaakt tussen het effect van het al dan niet tot de categorie van *global cities* behoren enerzijds, en economische herstructurering anderzijds. Daar komt bij dat de analyse op het niveau van bedrijven⁶ moet worden uitgevoerd, zodat niet alleen rekening kan worden gehouden met het zojuist genoemde effect van verschillende sectoren, maar ook kan worden onderscheiden naar bedrijven die internationaal opereren dan wel bloot staan aan internationale concurrentie en bedrijven waarbij dat niet het geval is.

De argumentatie uit de voorgaande paragrafen kan worden samengevat in acht eenvoudige hypothesen die tezamen niet alleen de complexe argumentatie van en over de *global city* ont-rafelen, maar ook als ultieme toets kunnen dienen voor het effect van de mondialisering van stedelijke economieën op lokale ongelijkheid:

- 1) *Global cities* ervaren minder internationale concurrentie dan *non-global cities*.
- 2) Dit is het gevolg van het feit dat *global cities* een andere sectorale compositie hebben dan *non-global cities*. Door hun sturende en coördinerende rol huisvesten *global cities* relatief veel bedrijven die actief zijn in de commerciële dienstverlening.
- 3) Doordat de commerciële dienstverlening in *global cities* vooral gericht is op die sturende en coördinerende functies, staan bedrijven in die sector in *global cities* minder bloot aan internationale concurrentie dan bedrijven in de commerciële dienstverlening in *non-global cities*.

- 4) *Global cities* hebben een meer gepolariseerde beloningsstructuur dan *non-global cities*. In *non-global cities*, die veel meer bloot staan aan internationale concurrentie, vinden we een beloningsstructuur die past bij *upgrading*, dat wil zeggen waarin het aandeel van de lage lonen geringer is.
- 5) De gepolariseerde beloningsstructuur in *global cities* wordt veroorzaakt door het grotere aandeel van bedrijven die actief zijn in de commerciële dienstverlening in vergelijking met *non-global cities*.
- 6) En ook door een meer gepolariseerde beloningsstructuur in de commerciële dienstverlening in *global cities* in vergelijking met die in *non-global cities*. Commerciële dienstverlening in *global cities* is namelijk vooral gericht op sturende en coördinerende rol die zulke steden spelen in de wereldeconomie.
- 7) Omdat *non-global cities* meer bloot staan aan internationale concurrentie, hebben zij een beloningsstructuur die gekenmerkt wordt door *upgrading*. In vergelijking met *global cities* hebben ze dus minder werknemers die een laag inkomen verdienen.
- 8) Dit lagere aandeel van werknemers met een laag inkomen in *non-global cities* wordt veroorzaakt door de hogere mate van internationale concurrentie waaraan die steden bloot staan.

We zullen deze hypothesen toetsen aan de hand van data voor Amsterdam en Rotterdam. Beide steden maken deel uit van dezelfde institutionele context van de Nederlandse verzorgingsstaat. Hierdoor controleren we voor de effecten van verschillende verzorgingsstaatsregimes die van belang zijn voor stedelijke ongelijkheid (vgl. Burgers & Musterd, 2002; Vaattovaara & Kortteinen, 2003).

We gebruiken Amsterdam als een *global city* and Rotterdam als een *non-global city*. Amsterdam is door Sassen (1991; 2000; 2001; 2006a; 2006c; 2007) expliciet gekwalificeerd als een *global city*, Rotterdam nooit. In een van haar meest recente studies (2006a: 89) blijkt Amsterdam hoog te scoren op Sassen's voornaamste indicator voor de *global city*-status: de aanwezigheid van financiële dienstverlening. De stad staat hiermee wereldwijd op de achtste plaats. In verscheidene empirische studies naar de aanwezigheid van – en de *mondiale* netwerken tussen – allerlei vormen van hoogwaardige dienstverlening blijkt Amsterdam zeer hoog te scoren. Amsterdam staat wereldwijd zo goed als altijd bij de eerste tien steden (zie b.v. Alderson & Beckfield, 2004; Beaverstock et al., 1999; Neal, 2008; Taylor, 2002; 2004). Ofschoon deze studies niet per se betrekking hebben op de theorie van *global cities*, is de erin gebruikte operationalisering volledig congruent met de centralisering van coördinatie van de mondiale economie zoals door Sassen beschreven (1991; 2001; 2006a). De centralisering en clustering van deze hoogwaardige dienstverleners ter coördinatie van de mondiale economie – zoals gemeten in al deze studies – is waar *global city* formatie volgens Sassen om draait. Rotterdam wordt nergens een *global city* genoemd en komt in de bovenstaande empirische analyses slechts voor bij Taylor – en wel op een 75^e plaats (2002; 2004). Dit alles duidt erop dat Amsterdam ruimschoots binnen de groep van 40 steden valt die Sassen (2006a: 142; 2006c: 315) noemt als *global cities* en Rotterdam niet.

Dat een aanzienlijk groter deel van de kantoorruimte in Amsterdam bestemd is voor bedrijvigheid met een internationale oriëntatie dan in Rotterdam⁷ lijkt dit beeld te bevestigen (Bulterman & Van der Vet, 2006). Hiernaast moet nog worden benadrukt dat *global cities* en *non-global cities* uit elkaar heten te groeien waar het gaat om de coördinatiefuncties van de mondiale economie – zeker in het geval van een *global city* en *non-global city* binnen één nationale context (Sassen, 1998: xxv; 2006a: 130; 2007: 112). Dit zou betekenen dat Amsterdam steeds sterker het karakter krijgt van een *global city* terwijl Rotterdam internationale co-

ordinatiefuncties verliest en hierdoor steeds sterker bloot zal komen te staan aan internationale concurrentie. Al met al lijkt de selectie van deze twee steden ideaal om onze hypothesen te toetsen.

De data die we voor onze analyses zullen gebruiken – zie de volgende paragraaf – hebben betrekking op arbeidsorganisaties gevestigd in Amsterdam and Rotterdam. Daarmee komen we tegemoet aan het probleem van ‘agency’ dat veel empirisch onderzoek naar *global cities* aankleeft. Onze data maken het mogelijk het effect van internationale concurrentie vast te stellen in plaats van dat te vooronderstellen. Verder is het mogelijk een onderscheid te maken tussen het effect van blootstaan aan internationale concurrentie op de beloningsstructuur enerzijds, het effect van de economische sectorindeling hierop anderzijds – en uiteraard van hun gezamenlijke effect.

3. Data en operationalisering

Onze analyses zijn gebaseerd op het tweejaarlijkse ‘OSA-arbeidsvraag panel’ dat voor het eerst in 1989 is gehouden. Het OSA Werkgevers Survey is ontwikkeld om meer inzicht te bieden in de aard en omvang van de arbeidsvraag van organisaties en in de factoren die op het niveau van de arbeidsorganisatie van belang zijn voor de vraag naar arbeid. Het panel bestaat uit een a-selecte streekproef uit arbeidsorganisaties met meer dan vijf werknemers. In onze analyse gebruiken we alleen de data van arbeidsorganisaties in de agglomeraties – de COR-OP-gebieden – van Amsterdam en Rotterdam. Om een substantieel aantal cases binnen deze gebieden te verkrijgen, hebben we gebruik gemaakt van vijf verschillende rondes van data-

verzameling – 1995, 1997, 1999, 2001 and 2003 – en die gecombineerd in één dataset, zonder arbeidsorganisaties meer dan één keer in die verzameling op te nemen.⁸

*Afhankelijke variabelen*⁹ – om bedrijven te ordenen naar de mate waarin zij deel uitmaken van de internationale economie hebben we twee variabelen gebruikt. De eerste betreft het percentage van de omzet die het gevolg is van export. Dit is gebruikelijk bij studies naar de invloed van internationale concurrentie op loonongelijkheid (zie o.a.: Dewatripont et al., 1999). De tweede variabele is een dichotomie die aangeeft of een bedrijf al dan niet internationale concurrentie ervaart. Deze beide variabelen zijn gestandaardiseerd en als zodanig gecombineerd in een nieuwe variabele die we aanduiden als *blootstelling aan internationale concurrentie*¹⁰: een schaal die de gemiddelde score aangeeft van de twee samenstellende variabelen.

In elk van de surveys is bedrijven gevraagd naar het aantal werknemers per inkomenscategorie. In de surveys werden daarvoor zeven of acht inkomenscategorieën gebruikt. De laagste categorie is gebruikt voor de variabele *percentage laag inkomen werknemers*.¹¹ De constructie van de variabele *polarisering* behoeft meer uitleg. We wezen er al op dat de notie van polarisering wel gedefinieerd is als de these van ‘*the declining middle*’: het midden inkomenstratum wordt kleiner terwijl het lage inkomenstratum en het hoge inkomenstratum *beide* toenemen. Als dat laatste niet het geval zou zijn, zou het immers ofwel gaan om *upgrading* – het hoge inkomenstratum groeit terwijl het lage niet toeneemt – of *downgrading* – het lage inkomenstratum groeit en het hoge niet. Om polarisering te meten hebben we de ‘*mean pair distant coefficient*’¹² gebruikt. Deze coëfficiënt meet inkomensongelijkheid als pure polarisering, dat wil zeggen, hij laat *upgrading* en *downgrading* buiten beschouwing, iets wat niet kan met de meeste andere maten van ongelijkheid. Hierdoor hebben we dus een uitstekende indicator te pakken voor het testen van de theorie van ‘*the declining middle*’.

Sassen (2001; 2006a) stelt dat polarisering zich langs twee hoofdlijnen voltrekt. In de eerste plaats zien we die trend binnen de geavanceerde dienstverleners zelf. Niet alle banen in dergelijke bedrijven worden gekenmerkt door een hoog inkomen. In de tweede plaats worden taken uitbesteed, zowel door transnationale ondernemingen en geavanceerde producenten-dienstverleners, als door consumenten met een hoog inkomen die gebruik maken van allereerste vormen van zakelijke en persoonlijke dienstverlening waarin veel lage inkomensstrekkers actief zijn. In onze analyse kunnen we alleen de eerste lijn onderzoeken, omdat we gebruik maken van gegevens van bedrijven.¹³

Onafhankelijke variabelen – om Amsterdam en Rotterdam te kunnen vergelijken hebben we de dummy variabele *stadsdummy* gemaakt, waarbij Amsterdam als 1 en Rotterdam als 2 is gecodeerd. Om de gevolgen van de verschillen in en tussen de sectorale compositie van beide steden te bepalen hebben we de sectordummies: *industrie*, *commerciële diensten* en *niet-commerciële diensten* gemaakt.

Controle variabelen – we gebruiken *jaartal* als controle variabele omdat, zoals we al vermeldden, de data verschillende jaren betreffen zonder dat we effecten over tijd willen vaststellen. We gebruiken ook *bedrijfsomvang* – het aantal medewerkers – als een controle variabele. De categorieën ‘5-10’, ‘10-20’, ‘20-50’, ‘50-100’, ‘100-500’ en ‘meer dan 500 werknemers’ zijn respectievelijk gehercodeerd van 1 tot en met 6. Het open karakter van de laatste categorie en de grote wijidte ervan hebben ons doen besluiten deze variabele te reduceren tot een quasi interval niveau in plaats van gemiddelden voor elke categorie te veronderstellen.

4. Mondialisering en stedelijke ongelijkheid: de hypothesen getoetst

Allereerst gaan we na of Amsterdam en Rotterdam verschillen in de mate waarin hun bedrijven blootstaan aan de internationale concurrentie. Dat doen we door een regressieanalyse van de *stadsdummy* op *blootstelling aan internationale concurrentie* (Tabel 1, model 1). De coëfficiënt van de *stadsdummy* is positief en significant. Omdat Amsterdam gecodeerd is als 1 en Rotterdam als 2 betekent dit dat – in lijn met de *global city*-these – bedrijven in Rotterdam meer blootgesteld zijn aan internationale concurrentie dan bedrijven in Amsterdam – ondanks dat deze laatste stad veel internationaler georiënteerd is. Waarmee hypothese 1 bevestigd wordt.

Volgens de theorie van de *global city* zou het verschil in blootstelling aan internationale concurrentie tussen Amsterdamse en Rotterdamse bedrijven het gevolg moeten zijn van een verschil in de sectorale opbouw van hun stedelijke economieën. Om na te gaan of dat zo is, hebben we de dummies voor de *industriële sector* en die van de *commerciële diensten* in de analyse meegenomen (Tabel 1, model 2), waarbij *niet-commerciële diensten* de referentiecategorie is.

Beide coëfficiënten zijn positief en significant. Dit is niet verrassend omdat de *niet-commerciële diensten* de referentie categorie vormen. Niet-commerciële diensten zijn immers niet blootgesteld aan internationale concurrentie. Belangrijker is dat de coëfficiënt van de *stadsdummy* kleiner is dan in model 1 en statistisch niet meer significant. Dit betekent dat de sterkere blootstelling aan internationale concurrentie die Rotterdamse bedrijven ervaren voor een deel verklaard kan worden door een verschil in de sectorale opbouw van beide steden. Dat is een bevestiging van hypothese 2.

Omdat de coëfficiënt van de *stadsdummy* niet meer significant is in model 2, kan niet meer worden nagegaan of blootstelling aan internationale concurrentie ook veroorzaakt wordt door verschillen tussen beide steden *binnen* dezelfde sectoren (hypothese 3). Wel kan worden nagegaan of sectoren inderdaad verschillen tussen beide steden als het gaat om blootstelling aan internationale concurrentie. Hiervoor zijn de interactie-effecten van de *sectordummies* met de *stadsdummy* ingebracht (model 3). Beide interactie-effecten zijn zoals verwacht positief. Alleen het interactie-effect met de industriële sector is significant: bedrijven in de industriële sector in Rotterdam zijn sterker blootgesteld aan internationale concurrentie dan die in Amsterdam. Hoewel we dat wel verwachtten, blijkt dat niet het geval te zijn voor bedrijven in de dienstensector.

Tabel 1: Regressie analyses. Afhankelijke variabele: blootstelling aan internationale concurrentie. (Methode: Ordinary Least Squares).

	<i>Model 1</i>	<i>Model 2</i>	<i>Model 3</i>
<i>Onafhankelijke variabelen</i>			
	β	β	β
Stadsdummy (Rotterdam)	0.067*	0.047	0.049
Industrie		0.352***	0.347***
Commerciële diensten		0.316***	0.318***
Niet-commerciële diensten (ref.)		0	0
Industrie x Rotterdam			0.059*
Commerciële diensten x Rotterdam			0.034
<i>Controle</i>			
Bedrijfsgrootte	0.158***	0.189***	0.190***
R ²	0.030	0.141	0.142
N	1305	1305	1305

*p< 0.05; ** p< 0.01; *** p< 0.001

Analyses van de OSA arbeidsvraag panels 1995, 1997, 1999, 2001 en 2003 met bedrijven gevestigd in de COROP-gebieden Amsterdam en Rotterdam.

Samengevat blijkt de theorie van de *global city* juist te zijn als het gaat om de relatieve afwezigheid van blootstelling aan internationale concurrentie in *global cities*. De economie

van *global city* Amsterdam staat minder bloot aan internationale concurrentie dan die van *non-global city* Rotterdam. In overeenstemming met de *global city*-theorie is ook de verklaring hiervoor: een verschil in de sectorale opbouw van de economieën van beide steden. Dit leidt tot de belangrijke conclusie dat het gebruik van de theorie van *global cities* voor het vaststellen van de sociale consequenties van de internationalisering of mondialisering van steden *in het algemeen* niet geschikt is voor het vaststellen van de effecten van internationale concurrentie. Hoewel internationale concurrentie een prominente rol speelt in de theorie van *global cities* – de *global cities* zijn er de organisatoren en coördinatoren van – is die logischerwijs afwezig in veel van de empirische analyses van steden die zijn geïnspireerd door het *global city*-model omdat *global cities* er zelf amper aan blootstaan.

Omdat de verwachte sociale gevolgen van *global city*-vorming enerzijds en van internationale concurrentie anderzijds van elkaar verschillen, is het belangrijk de meervoudigheid van mondialisering te herkennen en de consequenties ervan vast te stellen. *Global city*-vorming zou tot polarisering kunnen leiden, terwijl toenemende internationale concurrentie tot *upgrading* zou kunnen leiden.

Voor de analyses aangaande polarisering in de inkomensstructuur zijn we eerst nagegaan of er in dit opzicht verschillen zijn tussen Amsterdamse en Rotterdamse bedrijven (Tabel 2, model 1). Omdat de coëfficiënt van de *stadsdummy* negatief en significant is, blijken de Amsterdamse bedrijven een meer gepolariseerde inkomensstructuur te hebben dan de Rotterdamse. Dit is een bevestiging van hypothese 4. Er moet worden benadrukt dat het verschil minimaal is: de verklaarde variantie is nagenoeg nihil.

In model 2 hebben we de *sectordummies* toegevoegd om vast te kunnen stellen of de verschillen in de sectorale opbouw van de beide steden voor dit minimale verschil verantwoordelijk zijn. Geheel in lijn met de *global city*-theorie blijken bedrijven in de commerciële

diensten weliswaar een meer gepolariseerde inkomensstructuur te hebben dan die in de industriële sector, maar dit blijkt niet de reden te zijn dat Amsterdam een meer gepolariseerde inkomensstructuur heeft dan Rotterdam omdat de regressiecoëfficiënt van de *stadsdummy* maar zeer beperkt in waarde afneemt. Daarmee is hypothese 5 verworpen.

In het laatste model (3) hebben we de interactie-effecten ingebracht van de *sectordummies* met de *stadsdummy*. Beide β -coëfficiënten zijn niet significant waarmee ook hypothese 6 verworpen moet worden. In tegenstelling tot wat op grond van de *global city* status van Amsterdam verwacht zou mogen worden, heeft de Amsterdamse commerciële diensten niet een meer gepolariseerde inkomensstructuur dan die in Rotterdam.

Tabel 2: Regressie analyses. Afhankelijke variabele: polarisering in inkomensverdeling. (Methode: Ordinary Least Squares).

	<i>Model 1</i>	<i>Model 2</i>	<i>Model 3</i>
<i>Onafhankelijke variabelen</i>			
	β	β	β
Stadsdummy (Rotterdam)	-0.068*	-0.065*	-0.072*
Industrie (ref.)		0	0
Commerciële diensten		0.084*	0.086*
Niet commerciële diensten		-0.121**	-0.117**
Blootstelling aan internationale concurrentie		-0.045	-0.047
Commerciële diensten x Stadsdummy			-0.010
Niet commerciële diensten x Stadsdummy			-0.055
<i>Controle variabelen</i>			
Jaar	-0.069*	-0.057	-0.059
Bedrijfsgrootte	-0.052	-0.030	-0.029
R ²	0.006	0.033	0.045
N	612	612	612

*p < 0.1 ** p < 0.05; *** p < 0.01; **** p < 0.001

Analyses van de OSA arbeidsvraag panels 1995, 1997, 1999, 2001 en 2003 met bedrijven gevestigd in de COROP-gebieden Amsterdam en Rotterdam.

Samengevat: Amsterdam – de *global city* in onze analyse – vertoont zoals verwacht een meer gepolariseerde inkomensstructuur dan Rotterdam. Gezien de lage verklaarde variatie gaat het evenwel om een te verwaarlozen verschil. Daarnaast blijkt – paradoxaal genoeg – dat de *global city* logica hier niet aan ten grondslag ligt. Het verschil tussen beide steden wordt niet verklaard door hun sectorale opbouw, noch door verschillen binnen sectoren tussen beide steden. Alleen de afname van werkgelegenheid in de industriële sector leidt tot polarisering omdat bedrijven in de commerciële diensten een meer gepolariseerde inkomensstructuur hebben dan bedrijven in de industriële sector. Aangezien dit voor beide steden in gelijke mate geldt, blijkt wederom dat de *global city* logica niet de oorzaak is van polarisering.

In het eerste model in Tabel 3 hebben we onderzocht of Rotterdam, de stad die meer dan Amsterdam aan internationale concurrentie bloot staat, ook het laagste aandeel heeft van werknemers in de laagste inkomenscategorie – een loonstructuur die met andere woorden gekenmerkt wordt door *upgrading*. De β -coëfficiënt van de *stadsdummy* in model 1 laat zien dat dit niet het geval is. Omdat die zowel positief als significant is, zijn er *meer* en niet minder werknemers in de laagste inkomenscategorie in Rotterdam dan in Amsterdam. Daarmee worden de hypothesen 7 en 8 gefalsificeerd.

Hoewel de achtste en laatste hypothese niet meer bevestigd kan worden, hebben we toch nog de variabele *blootstelling aan internationale concurrentie* en de *sectordummies* in model 2 opgenomen, om te kijken wat hun effect is op het aandeel van werknemers met een laag inkomen binnen bedrijven en het verschil in dit aandeel tussen beide steden. Model 2 laat zien dat blootstelling aan internationale concurrentie inderdaad tot een lager aandeel van werknemers met een laag inkomen binnen bedrijven leidt. Tevens blijkt dat bedrijven in de commerciële diensten een groter aandeel werknemers kennen in de laagste inkomenscategorie dan die in de industriële sector. Dit laatste is niet verrassend, we hebben immers al gezien dat

bedrijven in de commerciële diensten een meer gepolariseerde inkomensstructuur hebben dan die in de industriële sector. De β -coëfficiënt voor de *stadsdummy* neemt in sterkte toe: als gecontroleerd wordt voor de grotere blootstelling aan internationale concurrentie tellen Rotterdamse bedrijven zelfs een nog hoger aandeel laag betaalde werknemers.

Tabel 3: Regressie analyses. Afhankelijke variabele: percentage werknemers met een laag inkomen. (Method: Ordinary Least Squares).

	<i>Model 1</i>	<i>Model 2</i>
<i>Onafhankelijke variabelen</i>		
	B	β
Stadsdummy (Rotterdam)	0.070*	0.078**
Industrie (ref.)		0
Commerciële diensten		0.086*
Niet commerciële diensten		-0.128**
Blootstelling aan internationale concurrentie		-0.135***
<i>Controle variabelen</i>		
Jaar	-0.024	-0.017
Bedrijfsgrootte	-0.262****	-0.224****
R ²	0.068	0.105
N	612	612

*p < 0.1 ** p < 0.05; *** p < 0.01; **** p < 0.001

Analyses van de OSA arbeidsvraag panels 1995, 1997, 1999, 2001 en 2003 met bedrijven gevestigd in de COROP-gebieden Amsterdam en Rotterdam.

5. Conclusies

Onze analyses van de relevante actoren – bedrijven en werknemers in steden – laten zien dat Amsterdam inderdaad als *global city* kan worden gekwalificeerd. De door Sassen geponeerde stelling, dat *global cities* amper blootstaan aan de internationale concurrentie die ze zelf genereren in hun aansturing van de mondiale economie, wordt bevestigd doordat Amsterdamse bedrijven weinig internationale concurrentie ervaren in vergelijking met die in Rotterdam. Dit

maakt de vergelijking tussen beide steden een ideale toetssteen voor onze probleemstelling of *global cities* een naar inkomen gepolariseerde arbeidsmarkt hebben.

Het antwoord op die vraag luidt: nee. Amsterdamse bedrijven blijken weliswaar een wat meer gepolariseerde inkomensstructuur te kennen dan bedrijven in Rotterdam, maar het verschil is minimaal. En zelfs dit kleine verschil kan niet verklaard worden door de *global city* kenmerken van Amsterdam: het grotere aandeel bedrijven in de commerciële dienstverlening en de coördinerende rol in de wereldeconomie van deze sector blijken er niet van op invloed te zijn.

Wat wel tot polarisering leidt, is de overgang van een industriële naar een diensteneconomie. Die overgang is echter niet aan mondialisering toe te schrijven maar aan lokale en nationale ontwikkelingen (zie b.v. Alderson, 1999; Kollmeyer, in druk; Nollmann, in druk). Het feit dat een *global city* als Amsterdam en een *non-global city* als Rotterdam niet verschillen op dit vlak is daar een bevestiging van: bedrijven in de commerciële dienstverlening blijken in Amsterdam niet sterker gepolariseerd te zijn dan in Rotterdam.

Dat mondialisering van de economie leidt tot een gepolariseerde stedelijke inkomensstructuur is een zeer hardnekkige opvatting op het terrein van de stadsstudies. Die hardnekkigheid is terug te voeren op het feit dat de *global city*-theorie als heuristisch instrument gebruikt wordt voor de analyse van de gevolgen van mondialisering in steden in het algemeen, waarbij mondialisering in lijn met de *global city*-theorie gelijk gesteld wordt aan economische herstructurering. En die economische herstructurering – in het bijzonder de groei van de commerciële dienstverlening in stedelijke economieën – leidt tot een polariserende inkomensstructuur. Het punt is echter dat economische herstructurering weliswaar een polariserende tendens tot gevolg heeft, maar dat die herstructurering niet kan worden toegeschreven aan de mondialisering van de economie. Economische herstructurering en de daarmee gepaard gaande polarise-

ring van de inkomensstructuur, worden grotendeels veroorzaakt door lokale en nationale processen, niet door internationale of mondiale processen.

Tegelijkertijd leidt het gebruik van de *global city*-theorie als een model voor de analyse van lokale consequenties van mondialisering *tout court*, tot een blinde vlek waar het gaat om de sociale gevolgen van een toenemende blootstelling van lokale economieën aan internationale concurrentie. In deze theorie is geen plaats ingeruimd voor de sociale gevolgen van die concurrentie omdat *global cities* hiervan grotendeels gevrijwaard zouden zijn – zoals ook bevestigd werd door onze analyses. De meeste steden zijn echter geen *global cities* en staan daarom wel degelijk bloot aan internationale concurrentie. Deze internationale concurrentie is niet alleen een van de centrale kenmerken van mondialisering maar heeft, in tegenstelling tot *global city* vorming, wel degelijk invloed op inkomensongelijkheid, zo blijkt uit onze analyses. Blootstelling aan internationale concurrentie leidt namelijk tot *upgrading*: naarmate bedrijven sterker blootstaan aan internationale concurrentie hebben zij een kleiner aandeel werknemers met een laag inkomen.

De ironie is dus dat in de vigerende praktijk van het stadsonderzoek naar de gevolgen van mondialisering op de loonstructuur van steden, een niet mondiaal bepaalde ontwikkeling – polarisering als gevolg van economische herstructurering – aan mondialisering wordt toegeschreven, terwijl de gevolgen van een proces dat tot de kern van de economische mondialisering gerekend kan worden – *upgrading* door blootstelling aan internationale concurrentie – aan het zicht wordt onttrokken. Het gebruik van de *global city* theorie als heuristisch instrument en de operationalisering van mondialisering als economische herstructurering leidt daardoor tot obscure onderzoeksuitkomsten in plaats van de lokale gevolgen van mondialisering te verhelderen (vgl. McCann, 2004).

Literatuur

- Alderson, A. S. (1999). Explaining Deindustrialization: Globalization, Failure, or Success?, *American Sociological Review* (Vol. 64, pp. 701).
- Alderson, A. S., & Beckfield, J. (2004). Power and Position in the World City System. *American Journal of Sociology*, 109(4), 811-851.
- Amen, M. M., Archer, K., & Bosman, M. M. (red.). (2006). *Relocating Global Cities: From the Center to the Margins*. Lanham: Rowan & Littlefield Publishers.
- Baum, S. (1997). Sydney, Australia: A Global City? Testing the Social Polarisation Thesis. *Urban Studies*, 34(11), 1881-1901.
- Baum, S. (1999). Social Transformations in the Global City: Singapore. *Urban Studies*, 36(7), 1095-1117.
- Bauman, Z. (1998). *Globalization. The Human Consequences*. New York: Columbia University Press.
- Beaverstock, J. V., Hoyler, M., Pain, K., & Taylor, P. J. (1999). A roster of world cities. *Cities*, 16, 445-458.
- Bell, D. (1974). *The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting*. Londen: Heinemann.,
- Brenner, N. & Keil, R. (red.), 2006. *The Global Cities Reader*. Londen & New York: Routledge.
- Bulterman, S. & Van der Vet, J. (2006). *Economische Verkenning Rotterdam 2006: Havenstad, Consumentenstad, Architectuurstad*. Rotterdam: Ontwikkelingsbedrijf Rotterdam.
- Burgers, J. (1996). No polarisation in Dutch Cities? Inequality in a corporatist country. *Urban Studies*, 33(1), 99-105.

- Burgers, J. (2006a). Globalisering als onderwerp van sociologisch onderzoek: een poging tot thematisering. In: Engbersen, G. & de Haan, J. (red.) (2006). *Balans en toekomst van de sociologie*. Amsterdam: Amsterdam University Press, Pallas Publications.
- Burgers, J. (2006b). Local Consequences of Globalisation: Urban Inequality and the Fragmentation of Cities. In: Koekoek, A. a.o. (eds). *Cities and globalisation. Exploring new connections*. Utrecht: K..N.A.G.
- Burgers, J., & Musterd, S. (2002). Understanding Urban Inequality: A Model Based on Existing Theories and an Empirical Illustration. *International Journal of Urban and Regional Research*, 26(2), 403-413.
- Burgers, J. & Van der Waal, J. (in voorbereiding). Globalisation and Urban Flexible Production.
- Dewatripont, M., Sapir, A., & Sekkat, K (red.). (1999). *Trade and jobs in Europe: much ado about nothing?* Oxford: Oxford University Press.
- Dicken, P. (2003). *Global Shift: Reshaping the global economic map in the 21st century* (4 ed.). New York: The Guilford Press.
- Engbersen, G. & De Haan, J. (2006). Sociologische perspectieven in de Nederlandse sociologie. In: Engbersen, G. & De Haan, J. (red.) (2006). *Balans en toekomst van de sociologie*. Amsterdam: Amsterdam University Press, Pallas Publications.
- Fainstein, S. (2002). Inequality in Global City Regions. In: Scott, A. (red.) (2002). *Global City Regions. Trends, Theory, Policy*. Oxford: Oxford University Press.
- Giddens, A. (1981). *A Contemporary Critique of Historical Materialism*. Londen: Polity Press.
- Hamnett, C. (1994). Social Polarisation in global cities: Theory and evidence. *Urban Studies*, 31(3), 401-425.

- Hamnett, C. (1996). Social Polarisation, Economic Restructuring and Welfare State Regimes. *Urban Studies*, 33(8), 1407-1430.
- Harvey, D. (1990). *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Cambridge, MA: Blackwell.
- Held, D., & McGrew, A. (Eds.). (2000). *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate*. Cambridge: Polity Press.
- Held, D. & McGrew, A. (2002). *Globalization/Anti-Globalization*. Cambridge (UK): Polity Press.
- Kloosterman, R. (1996). Polarization Trends in Amsterdam and Rotterdam after 1980. *Regional Studies* 30(5): 467-476.
- Kollmeyer, C. (In druk). Explaining Deindustrialization: How Affluence, Productivity Growth, and Globalization Diminish Manufacturing Employment. *American Journal of Sociology*.
- Krugman, P. R. (1994). Peddling prosperity: economic sense and nonsense in the age of diminished expectations. New York: Norton.
- Krugman, P. R. (1996). *Pop internationalism* (2 ed.). Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Krugman, P. R., & Lawrence, R. Z. (1994). Trade, jobs and wages, *Scientific American*, 270, 44-49.
- McCann, E. J. (2004). Urban Political Economy Beyond the 'Global City'. *Urban Studies*, 41(12), 2315-2333.
- Neal, Z. (2008). The Duality of World Cities and Firms: Comparing Networks, Hierarchies, and Inequalities in the Global Economy. *Global Networks*, 8(1).
- Nollmann, G. (In druk). Does Globalization Increase Income Inequality? *American Journal of Sociology*.

- Persky, J., & Wiewel, W. (1994). The growing localness of the global city, *Economic Geography* (Vol. 70, pp. 129).
- Sassen, S. (1991). *The global city: New York, London, Tokyo*. Princeton: Princeton University Press.
- Sassen, S. (1998). *Globalization and Its Discontents*. New York: The New York Press.
- Sassen, S. (2000). *Cities in a World Economy* (2 ed.). London: Pine Forge Press.
- Sassen, S. (2001). *The global city: New York, London, Tokyo* (2 ed.). Princeton: Princeton University Press.
- Sassen, S. (2006a). *Cities in a World Economy* (3 ed.). Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Sassen, S. (2006b). Foreword: Searching for the global in the urban. In M. M. Amen, K. Archer & M. M. Bosman (red.), *Relocating Global Cities: From the Center to the Margins* (pp. ix-xiii). Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Sassen, S. (2006c). *Territory, authority, rights: from medieval to global assemblages*. Princeton: Princeton University Press.
- Sassen, S. (2007). *A Sociology of Globalization*. New York: W.W. Norton & Company.
- Short, J. R., Yeung, K., Kuus, M., & Wells, H. (1996). The Dirty Little Secret of World Cities Research. *International Journal of Urban and Regional Research*, 20, 697-717.
- Smith, M. P. (2001). *Transnational Urbanism: Locating Globalization*. Oxford: Blackwell.
- Tai, P.-F. (2006). Social polarisation: Comparing Singapore, Hong Kong and Taipei. *Urban Studies*, 43(10), 1737-1756.
- Taylor, P. J. (2002). Amsterdam In a World City Network. Bekeken op 23-10-2007, op <http://www.lboro.ac.uk/gawc/rb/rm1.pdf>
- Taylor, P. J. (2004). *World City Network: A Global Urban Analysis*. Londen / New York: Routledge.

- Vaattovaara, M., & Kortteinen, M. (2003). Beyond Polarisation versus Professionalisation? A Case Study of the Development of the Helsinki Region, Finland. *Urban Studies*, 40(11), 2127-2145.
- Walks, A. R. (2001). The Social Ecology of the Post-Fordist/Global City? Economic Restructuring and Socio-spatial Polarisation in the Toronto Urban Region. *Urban Studies*, 38(3), 407-447.
- Waldinger, R. (1996). *Still the Promised City? African-Americans and new Immigrants in Postindustrial New York*. Cambridge: Harvard University Press.
- Wessel, T. (2005). Industrial Shift, Skill Mismatch and Income Inequality: A Decomposition Analysis of Changing Distributions in the Oslo Region. *Urban Studies*, 42(9), 1549-1568.
- Wilterdink, N. (2006). Schaalvergroting, globalisering en de afnemende betekenis van staten. In: Engbersen, G. & De Haan, J. (red.) (2006). *Balans en toekomst van de sociologie*. Amsterdam: Amsterdam University Press, Pallas Publications.
- Wilterdink, N. & Van Heerikhuizen, B. (2007). *Samenlevingen. Handleiding in de sociologie* (6^e druk). Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Zhong, X., Clark, T. N., & Sassen, S. (In druk). Globalization, Producer Services, and Income Polarization Across US Metro Area. *International sociological Review*.

Noten

¹ Behalve aan de redactieleden van *Sociologie*, zijn de auteurs dank verschuldigd aan de leden van de LOBO-COP-groep van de Afdeling Sociologie aan de Erasmus Universiteit voor hun kritische, scherpzinnige en opbouwende commentaar bij een eerdere versie van dit artikel. Ir. W. Kalmijn heeft ons erg geholpen bij het maken van de polariseringsindex – zie ook noot 10.

² Het begrip is gemunt door de geograaf David Harvey (1990). Al geruime tijd daarvoor sprak Giddens (1981) van ‘time-space distanciation’, een notie die er sterk aan verwant is.

³ We laten de term onvertaald omdat – zoals we in het vervolg nog duidelijk zullen maken – daar door Sassen een heel specifieke inhoud aan wordt gegeven die verloren gaat als we een Nederlands equivalent als ‘wereldsteden’ zouden gebruiken.

⁴ Voor wat dat laatste betreft voor Nederland b.v. door Burgers & Musterd, 2002.

⁵ Let wel: we hebben het over de *arbeidsmarkt*, dat wil zeggen, de banen in die steden. Internationale concurrentie kan ook plaatselijke werkloosheid tot gevolg hebben, vooral in steden die een nogal eenzijdig industrieel karakter hadden, zoals Detroit (auto industrie) of Rotterdam (scheepsbouw). Onze analyse richt zich op de banen- en beloningsstructuur en laat werkloosheid buiten beschouwing.

⁶ Voor de goede orde: het woord ‘bedrijven’ omvat alle vormen van werkgelegenheid, dus niet alleen de commerciële of private.

⁷ Op een vierpuntsschaal van lokale naar internationale oriëntatie van de bedrijvigheid is de relatie tussen Amsterdam en Rotterdam bijna exact invers (Bulterman & Van der Vet, 2006).

⁸ De COROP gebieden van Amsterdam (12292) en Rotterdam (11826) tellen 24118 (12292 + 11826) bedrijven met meer dan vijf werknemers (gemeten op 01-01-2005). Daarvoor is een steekproef van minstens 378 bedrijven nodig om een betrouwbaarheidsinterval van 5% en een betrouwbaarheidsniveau van 95% te bereiken. Dit wordt in alle analyses in dit artikel ruimschoots behaald. Berekend op: <http://www.surveysystem.com/sscalc.htm> (25-10-2006).

⁹ Alle variabelen in de analyses zijn gestandaardiseerd.

¹⁰ Een principale componentenanalyse op deze twee variabelen levert een eerste factor op die 74% van de variatie verklaart. Beide factorladingen zijn 0,864. Het blijkt een redelijke schaal met een Cronbach’s Alpha van 0,655.

¹¹ Er dient te worden benadrukt dat de jaargangen niet altijd dezelfde categoriegrenzen hebben. Daarom gebruiken we *jaargang* als controlevariabele in de analyse.

¹² De polariseringsindex – ofwel de – mean pair distant coefficient – wordt als volgt berekend:
$$\frac{(((hlc*llc*(ABS(1-3)) + (hlc*mlc*(ABS(1-2)) + (mlc*hlc*(ABS(2-1)) + (mlc*llc*(ABS(2-3)) + (hlc*llc*(ABS(3-1)) + (llc*mlc*(ABS(3-2)))))) / ((hlc+mlc+llc)*(hlc+mlc+llc)))$$
. ‘hlc’ indiceert ‘hooglooncategorie’, ‘mlc’ indiceert ‘middenlooncategorie’ en ‘llc’ indiceert ‘laaglooncategorie’.

¹³ Uit onderzoek naar het tweede mechanisme is overigens gebleken dat hoofdkantoren en geavanceerde producentendiensten in *global city* Amsterdam niet meer werkzaamheden uitbesteden dan in *non-global city* Rotterdam. Hieruit kan worden geconcludeerd dat ook via deze lijn niet een meer gepolariseerde beloningsstructuur kan ontstaan in *global city* Amsterdam, of dat een meer gepolariseerde beloningstructuur in deze stad kan worden toegeschreven aan haar *global city* karakter (Burgers & Van der Waal, in voorbereiding).